

УДК 801.561.3:811.111'23'367

І. В. МОРОЗОВА

ВЕРБАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ ЯК ОСОБЛИВА МОВЛЕННЄВА ТАКТИКА В ДІАЛОЗІ

У статті розглянуто проблему вербальної репрезентації конфлікту в сучасній англійській мові. Матеріал дослідження взято з оригінального англомовного літературного діалогу, який вважається живою моделлю реалізації мовленнєвих стратегій і тактик. Зроблено висновок про можливість використання конфлікту як ефективної комунікативної тактики у бесіді.

Ключові слова: конфлікт, мовленнєва стратегія, мовленнєва тактика, діалог, комунікативна ефективність.

Коли Вам здається, що у Вашому житті немає конфліктів, перевірте, чи є у Вас пульс.

Ч. Ліксон

Розмаїття мовленнєвих ситуацій і засобів досягнення комунікативної мети співрозмовниками знайшло своє відбиття у багатьох роботах з лінгвістики, психології, соціології, присвячених вивченню особливостей мовленнєвих стратегій і тактик спілкування. Традиційно вербальна комунікація визначається як «специфічна форма взаємодії людей у процесі їх пізнавально-трудова діяльності, спілкування, обміну думками, ідеями тощо» [13, с. 133]. Вербальне спілкування не можна зводити до процесу прийому-передачі кодованого повідомлення від одного мовця до іншого; це, насамперед, — досягнення такого порозуміння між особистостями, що зумовить успішність комунікативної діяльності.

Дану статтю присвячено системному дослідженню мовленнєвої тактики конфлікту з позицій можливостей ефективності застосування тактики конфлікту у сучасному англійському діалогічному дискурсі.

Актуальність роботи мотивована актуальністю проблем, пов'язаних з організацією вербальної комунікації в цілому, та особливим місцем тактики конфлікту у мовленнєвому спілкуванні. Необхідність звернення до цієї проблеми пояснюється тим, що питання про вербальні конфлікти в мовознавстві є складовою загальнофілософської проблеми мови-мовлення, що досліджувалася вже В. фон Гумбольдтом у вигляді антиномії розуміння-нерозуміння [8]. З іншого боку, в лінгвістиці дотепер не досліджені мовленнєві стратегії, що забезпечують застосування конкретних тактик з точки зору синтаксичної організації діалогічного дискурсу в цілому.

Отже, *об'єктом* дослідження виступають конфліктно спрямовані художні діалоги. *Предметом* аналізу — синтаксичні засоби реалізації комунікативної тактики «конфлікт» в англомовному діалогічному дискурсі.

Метою роботи є виявлення сутності та можливої ефективності застосування комунікативної тактики конфлікту у діалогічному дискурсі. Мета даного дослідження зумовила його безпосередні завдання: визначити сутність терміна «конфлікт» у лінгвістиці; з'ясувати питому вагу конфліктних діалогів у художньому тексті; встановити тип і частотність синтаксичних конструкцій, що використовуються у мовній ситуації «конфлікт»; виявити можливості ефективності конфліктної мовленнєвої поведінки у процесі діалогічного спілкування.

Матеріалом для опрацювання слугували 500 діалогічних фрагментів, де була реалізована мовленнєва тактика типу «конфлікт». Вони були відібрані методом суцільної вибірки з сучасного художнього англомовного діалогу роману. Звернення до художніх текстів як емпіричної бази дослідження зумовлено визнанням багатьма лінгвістами (В. В. Виноградов [4], Л. В. Щерба [18] та ін.) того факту, що діалог у художньому творі досить об'єктивно репрезентує мовлення; при цьому фіксованість тексту дозволяє зробити аналіз більш глибоким та детальним.

Проаналізуємо, що саме розуміється під визначенням «вербальний конфлікт». Сам термін «конфлікт» використовувався спочатку у психології та дипломатичних перетинах, і лише наприкінці 90-х років був залучений до лінгвістики [12, с. 202]. На необхідність термінологічної визначеності терміна вказують у лінгвістичних концепціях вербального конфлікту В. В. Борисевич [2, с. 211], Б. Ю. Городецький [5, с. 64], О. А. Земська [10, с. 15] та ін.

Робоче визначення конфлікту вперше запропоноване В. В. Борисевичем [1, с. 13—15; 2, с. 211—215]. На його думку, «вербальний конфлікт є порушенням процесу людського спілкування за допомогою природної мови, під час якого один з комунікантів частково або повністю не розуміє іншого, негативно ставиться до його манер мовленнєвої поведінки, вербально-когнітивної бази чи до знаків, що використовуються в акті спілкування» [1, с. 13]. Психологічні

знання про особистісні передумови конфліктної поведінки вказують не лише на важливість усвідомлення співрозмовниками власних бажань і цілей та умінь застосування різних стратегій і тактик для запобігання конфлікту, але й на необхідність, опинившись у мовленнєвій конфліктній ситуації, знайти з неї конструктивний вихід.

Вербальний конфлікт — одна з периферійних сторін людської комунікації. Переважна частина досліджень із проблем конфліктної взаємодії (у тому числі мовленнєвої) виходить із постулату, що в системі людської діяльності (і мовленнєвої діяльності зокрема) конфлікт є девіантним феноменом, котрий викликає структурні порушення цієї системи, перешкоджаючи її нормальному функціонуванню. Психологи відзначають, що «конфліктний стан системи міжособистісних стосунків трактується як екстремальний і проблемний, пов'язується з певною можливістю особистісного розвитку та пізнання людьми одне одного у перебігу взаємодії в умовах конфлікту» [15].

З іншого боку, дослідники вказують, що існують випадки, де конфлікт є продуктивним. Так, в умовах допиту застосовують конфліктну стратегію ведення дискусії з метою отримання інформації про особистість [2, с. 213].

У найзагальнішому сенсі, мовленнєва стратегія містить у собі планування процесу мовленнєвої комунікації в залежності від конкретних умов спілкування й особистостей комунікантів, а також реалізацію цього плану [7, с. 24]. Іншими словами, мовленнєва стратегія являє собою комплекс мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети.

У переносному значенні, стратегія — це «мистецтво керівництва суспільною, політичною боротьбою» [20, с. 671]. В основі лексичного значення слова «стратегія» лежить ідея планування дій, пов'язаних із соціальною конфронтацією, протиборотвом. У психологічній інтерпретації цього поняття зберігається також ідея прогнозу ситуації і поведінки комунікантів.

Кінцевою метою будь-якої мовленнєвої стратегії є корекція моделі світу адресата. Творча реалізація плану спілкування допускає різні способи його здійснення. Вони можуть комбінуватися залежно від ситуації, або один з них використовується як «провідний» (найбільш ефективний), а інші залучаються за необхідністю або взагалі не використовуються. Отже, якщо мовленнєву стратегію розуміти як сукупність мовленнєвих дій, спрямованих на вирішення загального комунікативного завдання мовця (за Ван Дейком, «глобального наміру» [9, с. 275]), то під мовленнєвою тактикою слід вважати одну або декілька дій, що сприяють реалізації стратегії. Стратегічний задум визначає вибір засобів і прийомів його реалізації; отже, мовленнєва стратегія і тактика співвідносяться як рід і вид. І. М. Борисова визначає тактику спілкування як динамічне використання комунікантами мовних умінь для побудови діалогу в рамках тієї чи іншої стратегії [3, с. 104].

Конфлікт — певна комунікативна тактика реалізації мовленнєвої стратегії, що охоплює певну сферу побудови процесу комунікації, коли за мету ставиться досягнення конкретних результатів спілкування. Поняття конфлікту належить як повсякденній свідомості, так і науці, що наділяє його своїм специфічним змістом. У лінгвістиці конфлікт — це, перш за все, зіткнення комунікативних інтенцій [12, с. 23].

Розглянемо природу вербального конфлікту, закономірності його розвитку і, як наслідок, його об'єктивовану синтаксичну структуру. Відомо, що у процесі свого розвитку конфлікт проходить декілька етапів: передконфліктна ситуація (латентний період) — інцидент — ескалація — кульмінація — завершення конфлікту — постконфліктна ситуація [19, с. 73]. У більш узагальненому вигляді це можна представити як наступну формулу вербального конфлікту:

Конфліктна ситуація + Інцидент = Конфлікт.

У нашому дослідженні ми виходимо з певних міркувань. Конфлікт — це відкрите протистояння як наслідок взаємовиключних інтересів і позицій. Конфліктна ситуація — це накопичення протиріч, що містять дійсну причину конфлікту. Інцидент — це збіг обставин, що є приводом для конфлікту. Отже, конфліктна ситуація й інцидент є незалежними один від одного, жодний з них не є наслідком або проявом іншого.

У процесі роботи було виокремлено ряд мовленнєвих засобів реалізації тактики конфлікту та визначено їх частотність в англійському діалозі (табл. 1.)

Зазначимо, що найбільш частотні засоби реалізації тактики конфлікту — синтаксичні (за нашими підрахунками, вони становлять близько половини в усіх конфліктних діалогах). Далі, за частотністю, використовуються лексичні засоби (36,7 %) і змішані (15 %).

Як відомо, успішна або ефективна комунікація відбувається тоді, коли реалізується мета кожної людини, що бере участь у спілкуванні, у відповідності до мотивів, що зумовлюють цю мету. Відомий американський психолінгвіст Д. Льюїс вважає тактику конфлікту неефективною [14, с. 142]. Попри таку точку зору, ми встановили, що застосування тактики конфлікту на певному етапі комунікації може бути продуктивним. Так, у процесі нашого дослідження з'ясовано, що 12,4 % конфліктних діалогів виявилися успішними, тобто хоч один з комунікантів

Мовленнєві засоби реалізації тактики конфлікту в англомовному діалозі

№	Засоби реалізації тактики конфлікту	Кількість, %
I. Синтаксичні засоби реалізації тактики конфлікту:		
1.	Діалогічна єдність «запитання — запитання»	27,5
2.	Діалогічна єдність «пропозиція — відмова»	16,6
3.	Розрив комунікації: а) невербальний (тактика мовчання); б) вербальний.	2,9 1,3
II. Лексичні засоби реалізації тактики конфлікту:		
4.	Емоційно-забарвлена лексика: а) образа, зневага особистого характеру; б) погроза, прокляття загального характеру.	26,7 10
III. Змішані засоби реалізації тактики конфлікту:		
5.	Насмішка, сарказм, ін.	15
Усього		100

Приклади до таблиці 1:

1. — *Do you have The Waning of the Middle Ages?*
She shot a glance at me.
- *Do you have your own library?* [25, с. 9]
2. — *Would you go with me to have lunch somewhere?— I have no time for small talks!* [23, с. 275]
3. а) *I wondered how it was that you're on such... easy terms with your captain?— She was walking down the stairs to the sarase, and she stopped, turned, aimed one razor-sharp stance* [21, с. 34] — за визначенням Г. Г. Почепцова, *оа тактика мовчання** [16, с. 36];
- б) — *What about your childhood? Who were your parents?— I don't want to talk about my private life. It's none of your business!* [22, с. 272] — тактика відрізу.
4. а) — *I think you're an arrogant, narrow-minded, irritating man who thinks entirely too much of himself!* — *I'd say you're right* [22, с. 44] — ярлики та епітети дефамацийного характеру (образа, зневага);
- б) *She replied with the usual Radcliffe reverence for sport:*
— *Why beat the shit out of me should I come to a lousy hockey game?*
I answered casually: — Because I'm playing! [25, с. 14] — прокляття загального характеру.
5. — *You look irresistible! Such a fashionable suit!*
— *Thanks, I use it for funerals.*
— *Well, that certainly sets the tone for the evening, doesn't it?* [24, с. 304]

реалізував свою кінцеву комунікативну інтенцію. Цей факт засвідчено як у конфлікті рівноправних співрозмовників, так і тих, що займають асиметричне положення, причому комунікативно вирашною стороною не завжди є комунікативний лідер, а часто особистість психологічно більш сильна. Таким чином, щоб грамотно спілкуватися, комунікант повинен мати у своїй емоційній та інтелектуальній сферах цілу низку характеристик, стратегій і тактик, які всі разом і забезпечують ефективну комунікацію. Проведене дослідження дає змогу по-новому оцінити конфлікт як не завжди негативну лінію поведінки у діалозі, а навпаки, за певних умов, вирашною тактику мовленнєвого наступу.

1. *Борисевич В. В.* Значення соціальної ролі комуніканта в генезі вербального конфлікту / В. В. Борисевич // *Мова та історія* : періодичний зб. наук. праць. — К., 2002. — Вип. 59. — С. 13—15.
2. *Борисевич В. В.* Деструктивна та конструктивна функції вербальних конфліктів / В. В. Борисевич // *Культура народів Причорномор'я*. — 2004. — Симферополь: ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2004. — № 54. — С. 211—215.
3. *Борисова И. Н.* Конфликтотенная ситуация в повседневном общении / И. Н. Борисова // *Язык вражды и язык согласия в социокультурном контексте современности*. — Екатеринбург, 2006. — С. 89—125.
4. *Виноградов В. В.* О языке художественной прозы / В. В. Виноградов. — М.: Просвещение, 1980. — 355 с.
5. *Городецкий Б. Ю.* К типологии коммуникативных неудач / Б. Ю. Городецкий, И. М. Кобозева, И. Г. Сабурова // *Диалоговое взаимодействие и представление знаний*. — Новосибирск, 1985. — С. 64—78.
6. *Грайс Г. П.* Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // *Новое в зарубежной лингвистике*. — 1985. — № 16. — С. 217—237.
7. *Грант Н.* Конфликтология XX века / Н. Грант. — М.: Наука, 1999. — 369 с.
8. *Гумбольдт В. фон* Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. — М.: Прогресс, 1984. — 400 с.
9. *Ван Дейк Т.* Язык. Познание. Коммуникация : сб. работ / [пер. с англ. / сост. В. В. Петров; ред. В. И. Герасимов] / Т. ван Дейк. — М.: Прогресс, 1989. — 310 с.
10. *Земская Е. А.* Язык как деятельность. Морфема. Слово. Речь / Е. А. Земская. — М.: Языки славянской культуры, 2004. — 688 с.

11. *Иссерс О. И.* Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. И. Иссерс. — М.: Едиториал УРСС, 2003. — 284 с.
12. *Келлет П.* Конфликтный диалог : работа с пластами значений для продуктивных взаимоотношений / П. Келлет. — Харьков : Изд-во «Гуманитарный центр», 2010. — 416 с.
13. *Леонтьев А. А.* Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. — М.: Просвещение, 1969. — 214 с.
14. *Льюис Д.* Язык эффективного общения / Д. Льюис, — М.: Эксмо, 2005. — 320 с.
15. *Орлова Э. А.* Диагностическая функция конфликта / Э. А. Орлова, Л. В. Филонов // Теоретические и прикладные проблемы познания людьми друг друга. — Краснодар, 1975. — С. 45.
16. *Почепцов Г. Г.* Коммуникативная стратегия и тактика / Г. Г. Почепцов // Диалог глазами лингвиста. — Краснодар, 1994. — С. 34—43.
17. *Почепцов Г. Г.* Теория метакоммуникации / Г. Г. Почепцов. — М.: Центр, 1998. — 352 с.
18. *Щерба Л. В.* Избранные труды по русскому языку / Л. В. Щерба. — М.: Наука, 1957. — 430 с.
19. *Moore R.* The king within : Accessing the king in the human conflicts / R. Moore, D. Gilette. — NY: William Norrow, 1992. — 214 p.
20. *Ожегов С. И.* Словарь русского языка / ред. Н. Ю. Шведова. — 18-е изд., стереотип. — М.: Русский язык, 1987. — 797 с.
21. *Blundell G.* Sickie in the Sky / George Blundell. — Northwich: Cheshire Country Publishing Castle Studios, 2001. — 264 p.
22. *Collins J.* Rock Star / Jackie Collins. — NY: Pocket Books, a division of Simon & Schuster Inc, 1989. — 506 p.
23. *Hailey A.* Airport / Arthur Hailey. — NY: Pocket Books, 2003. — 320 p.
24. *Roberts N.* Night Tales : Nightshade & Night Smoke / Nora Roberts. — NY: Silhouette Books, 2005. — 475 p.
25. *Segal E.* Love Story / Erich Segal. — М.: Айрис-пресс, 2005. — 224 с.

И. Б. Морозова

ВЕРБАЛЬНЫЙ КОНФЛИКТ КАК ОСОБАЯ РЕЧЕВАЯ ТАКТИКА В ДИАЛОГЕ

В статье рассматривается проблема вербальной репрезентации конфликта в современном английском языке. Материал исследования отобран из оригинального англоязычного литературного диалога, который считается живой моделью реализации речевых стратегий и тактик. Автор делает вывод о возможности использования конфликта как эффективной коммуникативной тактики в разговоре.

Ключевые слова: конфликт, речевая стратегия, речевая тактика, диалог, коммуникативная эффективность.

I. B. Morozova

VERBAL CONFLICT AS A SPECIFIC SPEECH TACTICS IN DIALOGUE

The article looks upon the problem of verbal representation of the conflict in modern English. The material for investigation is taken from the original English literary dialogue which is considered a living model of realization of the speech strategies and tactics. The author makes a conclusion about the possibility of using conflict as an effective communicative tactics in a conversation.

Key words: conflict, speech strategy, speech tactics, dialogue, communicative efficiency.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2012 р.